

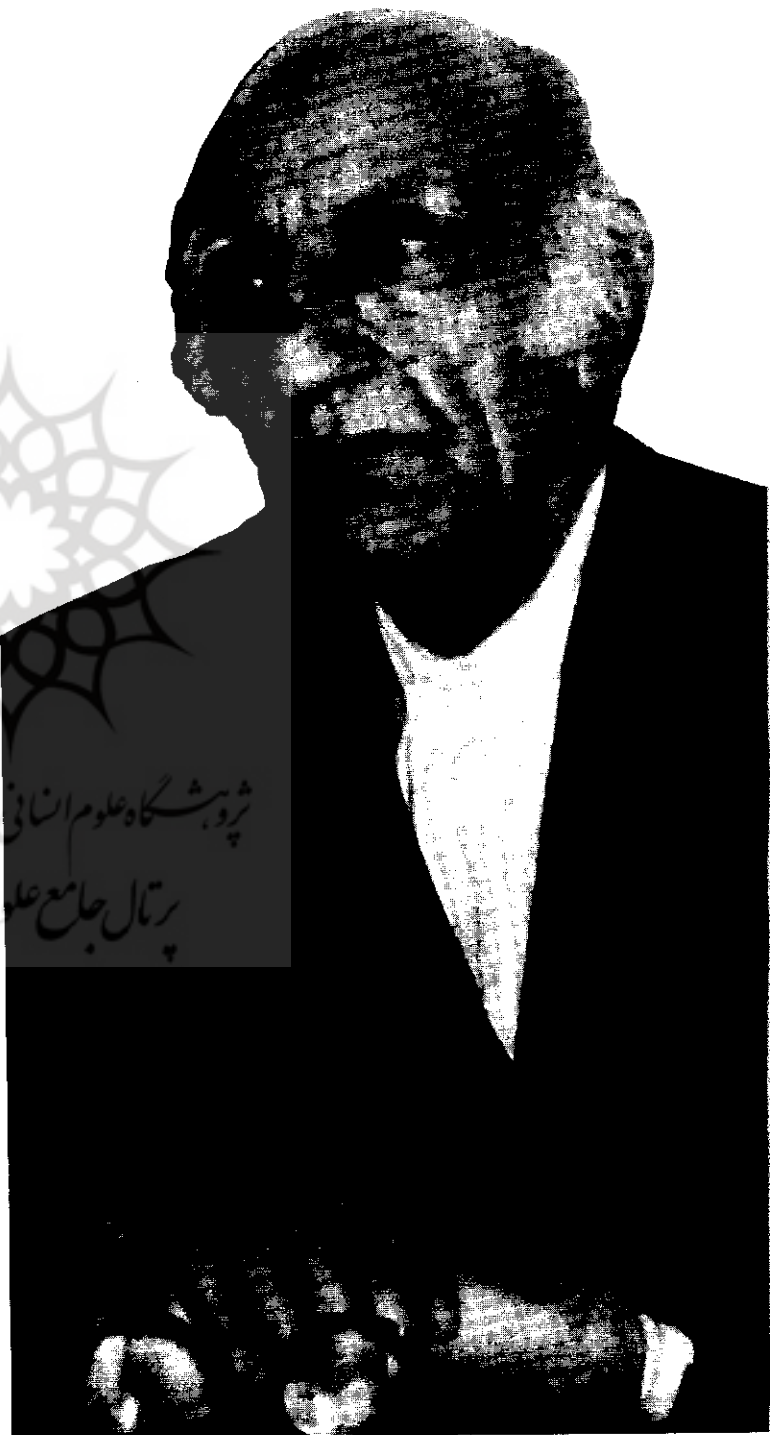
○ خود مشت و مالی (Autocritique)
○ تألیف: دکتر محمد ابراهیم باستانی پاریزی
○ ناشر: نامک، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۸، ۴۰۰ ص

○ حسین باستانی راد

تأملی در خود

خود مشت و مالی اثری ارزنده در شم تاریخ‌نگاری و دربردارنده مجموعه‌ای از مقالات استاد باستانی پاریزی است که، نخستین مرتبه در پاریس نوشته شده و در مجله «راهنمای کتاب» (شماره‌های ۱۲، ۱۳، ۱۴، سال چهاردهم - ۱۳۵۰) به چاپ رسیده است. پس از آن نیز در کتاب **اژدهای هفت‌سر** و سرانجام به صورت کتابی تحت عنوان خود مشت و مالی در دسترس علاقه‌مندان قرار گرفت.

در مقدمه کتاب، «خود مشت و مالی» که به معنی نقد و انتقاد خویشتن و «تازیانه زدن بر پشت و پهلوی خود، برای بیدار شدن از خواب غفلت» آمده است. استاد باستانی پاریزی با ابداع این روش به نقد و بررسی آثار خویش پرداخته‌اند و عنوانی را نیز که بر کتاب نهاده‌اند، معادلی زیبا برای واژه "Autocritique" (فرانسه) و "Autocriticism" (انگلیسی) می‌باشد. انتخاب این عنوان نیز از جمله هنرهای ظریفی است که مؤلف در واژه‌یابی و واژه‌سازی‌های

خودمشت و مالی

دکتر محمدابراهیم باستانی پاریزی

یافته است:

۱. خودمشت و مالی
۲. نگارش تاریخ و بنای ساختمان
۳. تخصص در کار کرمان
۴. دادگاه تاریخ
۵. آزمایشگاه تاریخ
۶. از همه جا باید استفاده کرد
۷. جغرافیا همزاد بزرگ تاریخ
۸. زبان‌شناسی و باستان‌شناسی
۹. باز هم علوم کمکی
۱۰. تکرار تاریخ و ماوراءالطبیعه
۱۱. تاریخ سازها و تاریخ بازها
۱۲. سالشماری
۱۳. آب انباری در بیابان
۱۴. مجموعه آثار، یک کلام خوش کلام
۱۵. غرورشکن لازم است

تاریخی دارد، و در عنوان و فصول سایر آثار ایشان نیز مشهود است. دید نکته سنج و قلم نکته‌پرداز نویسنده که در بیان حوادث تاریخی از ویژگی‌های بارز نثر ایشان است، در این کتاب باعث شده است به موشکافی اصول تاریخ‌نگاری بپردازد، اما این نکته‌سنجی در خودمشت و مالی با سایر نوشته‌های استاد تفاوت اساسی دارد. در خودمشت و مالی نویسنده خویشتن را به نقد گذاشته و با مایه گذاشتن از خویش تلاش نموده، راه و روشی صحیح برای نوآموزان تاریخ‌نگاری نوین ایران ارائه دهد و از این طریق، مهمترین اصول تاریخ‌نگاری و روش تحقیق در تاریخ را با بیان نکاتی از فلسفه تاریخ به هم آمیخته و پژوهندگان تاریخ به ویژه دانشجویان این رشته را مورد خطاب قرار داده است. در این «خود نقدی» هرکجا لازم بوده است مثالی جهت نقد و انتقاد کتب، مقالات و نظریات تاریخی (چه از نظر محتوایی و چه از نظر شکلی)، ذکر شود، آثار خویش را در بوته نقد قرار داده و از این طریق با «مشت و مال» و «تازیانه زدن بر پشت و پهلوی خویش» به بیان روش‌های نوین تاریخ‌نگاری علمی پرداخته است و در عین حال تذکر داده شده که تاریخ برای خودش

مشت و مالی

روش و متدولوژی دارد و نگارش آن تابع مقررات خاصی است^۱ که نباید از آن غافل بود.

از جمله نکات مهمی که در مقدمه کتاب به آن اشاره شده مفهوم کلی نقد و انتقاد و طرز کار منتقد است که «نقدکننده هم جنبه‌های مثبت کار محقق را در نظر می‌گیرد و هم جنبه‌های منفی آن را، هم طرف را مالش می‌دهد و هم مشتتی بر اعضای او می‌کوبد.»^۲ این جملات از آنجا که با طنز گزنده نویسنده همراه است آنگونه منتقد و نقد شونده را تلطیف می‌دهد که گویی اصل احترام و انصاف در نقد را با جان و دل می‌پذیرند. حتی عنوان مقدمه کتاب نیز از این طنز روشنگر به دور نمانده است. «هفوات الهفوات» که از آن به معنی «لغزش و سردست رفتن اسب»^۳ یاد شده، کنایه‌ای زیبا به نقد و انتقاد است.

خودمشت و مالی در بیست (۲۰) فصل با عناوین زیر سامان

استاد باستانی پاریزی با ابداع این روش به نقد و بررسی آثار خویش پرداخته و عنوانی را نیز که بر کتاب نهاده‌اند «خود مشمت و مالی»^{۱۷}، معادلی زیبا برای واژه 'Autocritique' (فرانسسه) و "Autocriticism" (انگلیسی) است

استاد باستانی پاریزی، کار یک مورخ را از آن رو که بامصالح ساختمانی تاریخ دست به ایجاد بنایی تازه و آفرینش اثری نو می‌زند، مانند کار یک مهندس یا آرشیستک معرفتی می‌نماید که با طراحی و تهیه نقشه عالی دست به بنای یک ساختمان می‌زند و در کنار آن مصالح و مواد ساختمانی را به محک امتحان زده و برای استحکام هرچه بیشتر بنا، از این مواد استفاده می‌کند. در تاریخ‌نگاری نیز استفاده از مواد تحقیق بایستی با روشی خاص صورت پذیرد که با اندیشه به محک درآید و مواد و مصالحی باید به کار برد که «همجنس و هم‌ساز باشند و همدیگر را حمایت کنند و با یک تکان از هم جدا نشوند، [مثلاً] وقتی یک مقاله با مصالح نامرغوب ساخته شود، با یک تکان یعنی با یک سند تازه یافته، ممکن است کل محتوای آن زیر سؤال برود»^{۱۸} از طرف دیگر نه تنها مواد و مصالح، بلکه به قول فی.اچ.کار برای بررسی متون تاریخی و استخراج امور واقع از یک کتاب تاریخ، توجه‌مان باید ابتدا معطوف مورخی باشد که آن را نوشته است، بایستی با دقت نظر، افکار وقایع نگاران و مورخان نه تنها از لابلای سطوره، بلکه حتی خارج از محدوده تاریخ‌نگاری آنان نیز بررسی شود. از طرف دیگر تحلیل‌گر تاریخ باید به پاسداشت منابع تاریخی نیز بپردازد، به عقیده استاد باستانی پاریزی «شک نیست که هر مورخی باید احترام همه منابع را حفظ کند، زیرا منبع هرچه باشد به هر حال وسیله اصلی کار مورخ است.»^{۱۹} و برای درک این اصول و دانستن روشهای گردآوری و تدوین مواد اولیه، مورخ باید با قواعد و اصول تاریخ‌نگاری آشنایی داشته باشد و این آشنایی «مثل همه علوم، محتاج به مقدماتی است و باید آن را در مدارس و محافل خاص آموخت.»^{۲۰}

آنچه مشخص است این که مورخ برای گردآوری و شناخت مواد اولیه به یک «آگاهی تاریخی» (historical consciousness) احتیاج دارد و در این صورت است که این مواد می‌توانند حرفی برای گفتن داشته باشند، از این مواد اولیه «فی.اچ.کار به «ستون فقرات تاریخ»^{۲۱} یاد می‌کند و عقیده دارد که «امور واقع فقط موقعی لب به سخن می‌کشایند که مورخ سراغ آنها برود؛ اوست که تصمیم

۱۶. پیلوارها حق التالیف

۱۷. وقتی بیل استاد گِل بر نمی‌دارد

۱۸. پادشاهان و تاریخ

۱۹. یادت نره‌ها

۲۰. برخاست، خواسته ناخواسته.

خود مشمت و مالی با قصیده «تاریخ و سیاست» که بیانگر نکات مهمی در فلسفه تاریخ است و در زمان رویدادهای مرداد ۱۳۳۲ در کرمان، سروده شده پایان می‌یابد.

آنچه از بررسی فصول مذکور برمی‌آید این است که نویسندگان روش تحقیق در تاریخ و بررسی فلسفه تاریخ به ویژه فلسفه علم تاریخ را، در قالب «خود مشمت و مالی» مدنظر قرار داده است، اما از آنجا که کتاب مذکور با شواهد تاریخی و طنز بیدارگر و نثر روان ایشان همراه شده است، نه تنها برای خواننده ملال‌آور نیست، بلکه حتی تاثیر عمیقی در اندیشه تاریخ‌نگاری مخاطبان می‌گذارد.

فصل اول کتاب به دلایل نگارش مقالات «خود مشمت و مالی» و سخن در دلایل ماندگاری یک کتاب در جامعه می‌پردازد، آنچه در این فصل عنوان می‌شود زمینه را برای بحث‌های نقد تاریخی و روش تحقیق در تاریخ آماده می‌سازد.

مواد و مصالح ساختمان تاریخ:

فصل دوم (نگارش تاریخ و بنای ساختمان)، به لزوم داشتن متد و روش در تحقیقات تاریخی می‌پردازد، روشی که محتاج تدوین اصول اساسی در تاریخ‌نگاری است و بر پایه منابع و آثار رسیده به مورخ استوار می‌گردد. برای بیان این مسأله مهم، در ابتدا، تاریخ‌نویسی با چسب و قیچی که از آن به «نشخوار تاریخی» یاد شده است به انتقاد گرفته شده و اهمیت تحقیق تاریخی براساس مواد (مصالح) که همان امور واقع باشند، بیان گردیده است. «درست خواندن مأخذ اصیل تاریخی»، «درست فیش‌برداری از آنها»^{۲۲} و «داشتن قدرت تشخیص»، در کاربرد مصالح مطمئن برای تحقیق تاریخی، از مباحث مهمی هستند که مورد بررسی قرار گرفته است.

«باستانی پاریزی» در کتاب «خود مشیت و مالی»، آثار خود را در بوته نقد گذاشته و با مایه گذاشتن از خویش تلاش نموده، راه و روشی صحیح، برای نوآموزان تاریخ نگاری نوین ایران ارائه دهد و از این طریق، مهم ترین اصول تاریخ نگاری و روش تحقیق در تاریخ را با بیان نکاتی از فلسفه تاریخ به هم آمیخته و پژوهندگان تاریخ، به ویژه دانشجویان این رشته را مورد خطاب قرار داده است

موثری در نخستین مراحل تاریخ نگاری به شمار می رود. از هر دو دیدگاه بر می آید که: نخستین مرحله تحقیق، شناسایی، گزینش و تفکر اساسی در موضوع می باشد و بر این اساس در این مرحله «تاریخ کنش و واکنش مداوم مورخ و امور واقع نسبت به یکدیگر است و گفت و شنود بی پایان حال و گذشته»^{۱۳}، گفت و شنودی که در اثر تجزیه و تحلیل (Analyse) مورخ در برخورد با متون و گزینش مواد و مصالح ساختمان تاریخ (گذشته) انجام می گیرد، و باعث آفرینش اثری دیگر می شود که دیگران نیافریده اند.^{۱۴}

تخصصی در تاریخ

از آنجا که تخصصی تر کردن مطالعات تاریخی و قرار دادن پژوهشهای تاریخی از نظر زمانی و مکانی در محدوده های مشخص، چندی است که مورد توجه محققان و اساتید این رشته قرار گرفته، اما متأسفانه هنوز اصول پژوهشی منظم و منسجم برای این دسته از تحقیقات، تدوین نگردیده است. پژوهشگر تاریخ از یک سو، بایستی

می گیرد به کدام یک از امور واقع، به چه ترتیب یا در چه مضمون اجازه صحبت بدهد»^{۱۵} از توانایی استخراج این مصالح تاریخ و سودجستن از آن (آگاهی تاریخی)، استاد باستانی پاریزی به «شم تاریخ نگاری» یاد کرده و معتقد است محقق باید این شم را پیدا کند که در هر کتابی چه مطلبی به صحت نزدیک تر است.^{۱۶} بنابراین، پژوهنده تاریخ به عنوان یک انتخابگر، بایستی آنچه از منابع بیرون می کشد با محک اندیشه سنجیده و پس از تجزیه و تحلیل اساسی با تبیین تاریخی به کار گیرد. این تبیین که با تأویل و تفسیر و تجزیه و تحلیل مورخ همراه شده البته جنبه «هرمنوتیکی» صرف نخواهد داشت، بلکه آن گونه خواهد بود که ضمن تأویل متون، آفرینشی تازه را عرضه کند.

مبحث «نگارش تاریخ و بنای ساختمان»، همخوانی بسیاری با مبحث «مورخ و واقعیات او» در کتاب تاریخ چیست نوشته نی.اچ. کار دارد. آنچه از بررسی این دو مبحث بر می آید، نوعی ادغام اصولی «روش تحقیق» در «تاریخ و فلسفه علم تاریخ» است که راهنمای

«استاد باستانی پاریزی»، روش تحقیق در تاریخ و بررسی فلسفه تاریخ به ویژه فلسفه علم تاریخ را، در قالب «خود مشیت و مالی» مدنظر قرار داده است، اما از آنجا که با شواهد تاریخی و آمیخته به طنزی بیدارگر و نثر روان ایشان همراه شده است. نه تنها برای خواننده ملال آور نیست، بلکه حتی تاثیر عمیقی در اندیشه تاریخ نگاری مخاطبان می گذارد

رشته تاریخ رشته‌ای بی‌انتهاست... بنابراین در روزگار ما یک نفر اگر بخواهد خود را بحرالعلوم بداند و مسلط بر تاریخ عالم و آدم باشد - از ساده دلی و ساده لوحی است، همانطور که در همه رشته‌های علوم، تخصص‌ها در کار پیش آمده و غیرمتخصصان در کار یکدیگر دخالت نمی‌کنند در تاریخ هم باید تخصص‌های گوناگون داشته باشیم.»^{۳۷}

در این فصل تقسیم‌بندی تاریخ از نظر زمانی، مکانی و انسانی مورد توجه قرار گرفته است، این تقسیم‌بندی که مبتنی بر تاثیر سه عامل اصلی مذکور در حوادث تاریخی می‌باشد در آثار دیگر نویسنده، نیز مورد بررسی قرار گرفته است. از آن جمله میزان اهمیت ابعاد سه گانه فوق در حوادث تاریخی، در مقدمه کتاب گنجعلیخان، و نیز در کتاب نون جو، دوغ گو به تفصیل بیان شده است.^{۳۸} در تحلیل این عوامل، خواننده آثار دکتر باستانی پاریزی گمان خواهد کرد که مکان، آن هم به مرکزیت کرمان؛ جولانگاه اصلی تاریخ نگاری ایشان است، آن چنان که در خود مشیت و مالی هم می‌نویسد: «اینطور که من در کارهای خودم برداشت کرده‌ام، می‌خواهم ثابت کنم که قطب عالم امکان، کرمان است و مدار عالم بر «مرکزیت کرمان» می‌چرخد، مصداق همان حرف منسوب به شاه ولی که گفت:

در روی زمین نیست چو کرمان جایی

کرمان دل عالم است و ما اهل دلیم»^{۳۹}

اما این تصور، بیانگر آن نیست که نقش زمان و انسان در زیر لوای نقش مکان در بررسی‌های تاریخی پنهان بماند، بلکه در نظر دکتر باستانی پاریزی به همان اندازه که محیط جغرافیایی به عنوان بستر حوادث تاریخی مورد توجه قرار دارد، شرایط زمان و شخصیت نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد و حتی آثاری چند از ایشان مستقیماً عنوان شخصیت‌های تاریخی دارد^{۴۰} و یا در این مورد نگارش یافته‌اند. براین اساس تخصص در تاریخ نه تنها از نظر موضوعی که از نظر محتوایی (contextual) نیز باید آنگونه باشد که در توان بررسی مورخ است. اگر، تخصص در تاریخ مطابق تقسیم‌بندی‌های علمی صورت پذیرد نتایج پربارتری خواهد داشت، بحث در این موضوع که در فصل نهم (باز هم علوم کمکی) مطرح شده با ارائه سه نوع اصلی تقسیم‌بندی علم تاریخ (عمودی، افقی، زمانی) و

با بینش کلان‌نگر تاریخی و تسلط بر کلیات تاریخ و کشف ارتباط بین علم تاریخ و سایر علوم، از این بینش در تفکرات و تحقیقات خود سود جوید، و از دیگر سو، در موضوعات خاص تحقیق کند و سعی و تلاش خویش را در دوره، موضوع، بررسی مکانی یا رویدادهایی خاص در تاریخ متمرکز سازد، با این وجود امروزه به جز چند اثر معدود که روش تحقیق در تاریخ را به بحث گذرانده‌اند، نه تنها اثر جامعی - که مطابق با نیازهای پژوهشی رشته تاریخ در ایران باشد - تدوین نشده است بلکه چندگانگی مبهمی در تاریخ نگاری وجود دارد که به ویژه برای دانشجویان این رشته مشکل آفرین شده است.

فصل سوم خود مشیت و مالی تحت عنوان «تخصص در کار کرمان» به موضوع تخصص و بررسی مشکلات پژوهشی از این جهت می‌پردازد. آنچه استاد باستانی پاریزی به عنوان تخصص در تاریخ یادآور می‌شوند، در واقع نگاه ذره‌بینی در یک مقطع از تاریخ به امور واقع است. ایشان تلاش خویش را در پنجاه و پنج اثر ارزنده و بیش از یکهزار مقاله ادبی و تاریخی مصروف روشن تر نمودن زوایای تاریخ کرمان نموده‌اند، اما در کنار آن غافل از مسائل دیگر تاریخی نیز نبوده‌اند و برای تفسیر و تبیین تاریخ از تخصص خویش در کرمان شناسی نهایت استفاده را برده‌اند. آثاری مانند تلاش آزادی: محیط سیاسی و زندگی مشیرالدوله، سیاست و اقتصاد عصر صفوی، یعقوب لیث، شاه منصور و یا ترجمه‌هایی مانند اصول حکومت آتن (تألیف ارسطو)، ذوالقرنین - کوروش کبیر (تألیف ابوکلاد آزاد)، اخبار ایران از ابن اثیر (ترجمه قسمتی از الکامل) و دهها اثر دیگر نشانگر آن است که استاد نه تنها در تاریخ کرمان بلکه در سایر موضوعات تاریخی نیز آثار ارزشمندی را به رشته تحریر درآورده‌اند. اما آنچه مهم است اینکه، گذشته از ۱۳ اثر ارزشمند در مورد تاریخ کرمان که شامل تألیف و تصحیح می‌باشند و ارائه صدها مقاله تخصصی، سایر آثار ایشان نیز به نحوی با تاریخ و فرهنگ کرمان ارتباط دارند. از این رو، امروزه به واسطه تخصص ایشان در کرمان شناسی به «کرمانولوگ» یا «کرمانیسین»^{۴۱} شهرت یافته‌اند. استاد با چنین تجربه، به دقیق تر شدن در موضوعات علمی، تمرکز پژوهشگران در موضوعات خاص و خودداری غیرمتخصصان از دخالت در موضوعاتی که در تخصص آنها نیست تأکید می‌ورزند زیرا

پژوهنده تاریخ به عنوان یک انتخابگر، بایستی آنچه از منابع بیرون می‌کشد با محک اندیشه سنجیده و پس از تجزیه و تحلیل اساسی با تبیین تاریخی به کار گیرد. این تبیین که با تأویل و تفسیر و تجزیه و تحلیل مورخ همراه شده البته جنبه «هرمنوتیکی» صرف نخواهد داشت، بلکه آن گونه خواهد بود که ضمن تأویل متون، آفرینشی تازه را عرضه کند

هفت سنگ نیز به تفصیل بیان شده است. از بررسی مجموعه آثار و کارنامه فرهنگی استاد در مورد تاریخ‌نگاری برمی‌آید که ایشان از نوعی «بینش کلان نگر تاریخی» برخوردار هستند که لازمه تبیین و تفسیر تاریخی است. بینشی که باعث می‌شود، مورخ گذشته و حال را درست مشاهده کند، روابط علت و معلولی را کشف نماید و از جزئی‌ترین حوادث تاریخی استنباط‌های علمی ارائه دهد. از این رو، در نزد ایشان، بررسی یک پدیده تاریخی در اجتماع به جهت روشن نمودن حقایق تاریخی، حتی با استفاده از جزئی‌ترین اطلاعات موجود نیز دارای اهمیت می‌باشد، حقایقی که کشف آنها مستلزم داشتن این نوع بینش و توان استخراج صحیح مواد تاریخی و تبیین و تفسیر آنها می‌باشد. این نوع بینش که به ویژگی‌هایی مانند: داشتن قدرت تشخیص، بازسازی جراحات‌های تاریخ، صبر و حوصله در بن بست‌های تحقیقی و شم تاریخ‌نگاری مزین می‌شود از مورخ یک نوع طبیب می‌سازد که در درجه نخست به کشف دردها و علل بیماری‌های اجتماع بپردازد و در آن صورت است که می‌تواند تاریخ را آن گونه که «نمایانگر وضع حاضر و مبین دنیای معاصر باشد»^{۳۳} به رشته تحریر درآورد. این گونه نگاه به تاریخ در آثار نویسنده خود مشتمل و مالی چنان موج می‌زند که به قول مرحوم زریاب خویی، در نزد دکتر باستانی پاریزی «تمام گذشته‌ها با همه دور و درازی و تفصیلاتش، مقدمه حال و آستان حوادث معاصر است»^{۳۴} و «حوادث تاریخ جز به درد و گواه و شاهد برای امور مبتلا به فعلی مردم نمی‌خورد و گذشته مقدمه حال است»^{۳۵}، چنین شیوه تاریخ‌نویسی، اگر چه متکی به سنت‌های تاریخ‌نویسی گذشته نیز هست اما از یک جهت نگاهی بدیع به تاریخ است نگاهی که در افکار متفکرانی مانند میشل فوکو نیز جلوه‌گر می‌شود. این بینش «جوهر زمان حال را در نقطه‌ای دور دست در گذشته می‌یابد و سپس ضرورت کاملاً تحقق یافته تحول از آن نقطه به زمان حال را نشان می‌دهد»^{۳۶}.

به این ترتیب تاریخ‌نگاری زمانی که با بررسی مصائب زمان مورخ انجام پذیرد اصل عبرت‌آموزی که مهمترین نتیجه بررسی وقایع در نگاه نخست می‌باشد را بیان می‌کند و تاریخ بر این اساس که بر پایه «خشت وقایع» راست گردیده است اگر عبرت‌آموزی نداشته باشد تحریر و تکرار آن «نشخواری» بیش نخواهد بود.

بررسی هریک از این تقسیم‌بندی‌ها و در نظر گرفتن معایب و محاسن انواع تقسیم‌بندی‌ها مورد بحث قرار گرفته است.

از آنجا که تخصص در تاریخ از یک سو به رابطه بین تاریخ و سایر علوم می‌پردازد و از سوی دیگر مسأله‌ای مهم است، فصولی چند از خود مشتمل و مالی به بیان روابط تاریخ و سایر علوم و همچنین تأثیر کمک‌های متخصصان رشته‌های دیگر در تحقیقات تاریخی اختصاص یافته است.

جغرافیا به عنوان «همزاد بزرگ تاریخ» از مهم‌ترین علوم است که دانستن مبانی آن برای محققان تاریخ ضروری است. بنابراین فصل هفتم که در بررسی روابط بین تاریخ و جغرافیا به اهمیت شناخت محیط‌های جغرافیایی و کاربرد نقشه‌های جغرافیایی اشاره می‌کند، در عین حال روابط تاریخ و جغرافیا را براساس ماهیت‌شناسی این دو علم و تأثیر سیر تاریخ از محیط جغرافیایی که ممکن است به سوی یک دترمینیسم پیش رود، مورد تحلیل قرار می‌دهد.^{۳۷} در عین حال توجه به «بزنگاههای تاریخ» که ممکن است در روند دترمینیسم تاریخی متاثر از جغرافیا، تغییر ایجاد کنند معطوف به دلایل مختلف و حوادث گوناگون تاریخی می‌شود. فصول دیگر روابط علمی مانند زبان‌شناسی، باستان‌شناسی، دیرین‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، دریاچه و... را با تخصص‌های مختلف در تاریخ بیان می‌کند:

استفاده از وسایل و ابزار تکنیکی و پیشرفت‌های تکنولوژیکی جهت بارورتر کردن پژوهش‌های تاریخی و بهره‌مندی از تازه‌ترین اطلاعات و یافته‌های جدید علمی و دستاوردهای صنعتی بشر در بخش‌های مختلفی از کتاب مورد توجه قرار گرفته است، بیان معایب و محاسن این صنایع باتوجه به تأثیر صنعت در تاریخ معاصر نیز به نحوی بیان می‌شود که استفاده از آنها در پژوهش‌های تاریخی با دقت کامل، انجام می‌گیرد.

بینش کلان نگر تاریخی:

اندیشه‌های دکتر باستانی پاریزی، در مورد تاریخ و فلسفه تاریخ، به جز خود مشتمل و مالی که دربردارنده بحث‌هایی مفصل در این خصوص می‌باشد در آثاری مانند، نای هفت بند^{۳۸} و مقدمه آسیای

اگر تخصص در تاریخ، مطابق تقسیم‌بندی‌های علمی صورت پذیرد، نتایج پربارتری خواهد داشت. بحث در این رابطه که در فصل نهم [کتاب «خود مشت و مالی»] - باز هم علوم کمکی - مطرح شده، با ارائه سه نوع اصلی تقسیم‌بندی علم تاریخ (عمودی، افقی، زمانی) و بررسی هریک از این تقسیم‌بندی‌ها و در نظر گرفتن معایب و محاسن انواع تقسیم‌بندی‌ها مورد بحث قرار گرفته است

«گر نگیری عبرت از تکرار تاریخ ای حکیم

چیست سود از این همه تکرارها و این نشخوارها»

بررسی رابطه بین فلسفه و تاریخ، - جهت دریافت‌های بینش فلسفی در تاریخ - که در مقدمه کوچک هفت پیچ توضیح داده شده، در بخش‌های مختلفی از خود مشت و مالی نیز برای توجه تحلیل‌گران تاریخ به این موضوع بیان شده است. دکتر باستانی پاریزی در این خصوص اعتقاد دارند که «فلسفه یا به قول ویل دورانت «ملکه علوم» را هیچ فرزندی مدد کارتر و وفادارتر از تاریخ نیست، که تار و پود حیات فلسفه را تاریخ می‌یابد.»^{۲۱}

از این رو بهترین وسیله برای آشنایی با فلسفه خلقت عالم را «تداوم و پیوستگی حوادث تاریخی» قلمداد می‌کنند، چیزی که در میان فیلسوفان عصر روشنگری (سده ۱۸) به آن توجه زیادی شد و افکار فیلسوفانی مانند، ویکو، کانت، یوهان گوتفرد هردر و... که تنویر افکار را به عنوان مشخصه این عصر جلوه دادند بر چنین موضوعی متمرکز شد. مسأله‌ای که متأسفانه امروزه به آن توجه چندانی نمی‌شود، اما اگر درست بنگریم بیان فلسفه نوین تاریخ بیش از هر چیز محتاج تأمل در این اندیشه‌هاست.

از دیگر سو استاد باستانی پاریزی معتقدند که مطالعه تاریخ و کشف حقایق و واقعیات آن باید به گونه‌ای باشد که به مورخ دید فلسفی بدهد، زیرا «یک فیلسوف ممکن است مورخ نباشد، ولی هر مورخی لامحاله فیلسوف و حکیم هم هست که دریافت حکمت خلقت عالم و آدم، در گرو مطالعات اوست.»^{۲۲} در واقع این همان بینش کلان‌نگر تاریخی است که بیش از هر چیز حوادث را در ذهن مورخ به تصویر می‌کشد و مورخ به بازسازی و ترمیم این تصویرها کمک می‌کند، نه به تغییر و تبدیل آنها، و زمانی که در بستر تاریخ به جست‌وجوی یافته‌های تازه‌تر پرداخت، به این نتیجه می‌رسد که «تاریخ تنها یاد بعضی زد و خوردها و شرح‌های پادشاهان نیست، آنچه در یک سرزمین می‌گذرد و آنچه وجود دارد همه جزء تاریخ است؛ دین، مذهب، موسیقی، سیستم کشاورزی، روحیات و خلقیات و... همه اجزاء تاریخ یک ملت هستند.»^{۲۳} برای رسیدن به چنین جایگاهی در تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری بایستی به تنگناهای تاریخ قدم نهاد، «تنگناهایی که از راهروهای پنهان اهرام مصر ناشناس‌تر، از جاده ابریشم بی‌پایان‌تر و از کوچک هفت پیچ حادثه‌آفرین‌تراند.»^{۲۴} اندیشه تاریخ‌نگاری در خود مشت و مالی در عین اینکه بر پایه

خود نقدی به بررسی روش تحقیق در تاریخ می‌پردازد؛ تنگناها و «بزنگاههای» تاریخ را نیز نمایان می‌سازد، تنگناهایی که می‌شود در آنها به بینش کلان‌نگر تاریخی دست یافت و با این بینش، مورخ در «آزمایشگاه تاریخ» به این نتیجه می‌رسد که از غرض‌ورزی در تاریخ پرهیز کند و برای رهایی از زمان و مکان خویشتن را به «دادگاه تاریخ» بسپارد، دادگاهی که در آن بیان اصول نقد، شیرین‌ترین نتیجه حکمیت آن خواهد بود و آزمایشگاهی که می‌گوید: «تاریخ‌نویس خوب کسی است که نه به زمان متعلق باشد و نه به مکان»^{۲۵} مورخ با بهره‌برداری از چنین دیدی، توان کشف دردهای اجتماع و جستجو برای بررسی علل بیماری جوامع را به دست خواهد آورد. از این رو است که در خود مشت و مالی، کار مورخ مانند کار طبیب معرفی می‌شود، طبیعی که کارش «... ترمیم و بر کردن جای بریدگی‌ها و التیام جراحات تاریخ است.»^{۲۶} بر این اساس مسؤلیت مورخ نیز بیش از پیش نمایان می‌شود و برای اینکه بتواند این جراحات را به بهترین وجه ترمیم کند باید که در تحریر تاریخ از هیچ نکته‌ای غافل نماند، در نوشته خویش خیانت نکند، بر حوادث تاریخی سرپوش نگذارد و شرم و حیا نیز در بررسی تاریخ به خود راه ندهد.^{۲۷}

فصل دهم خود مشت و مالی با عنوان «تکرار تاریخ و ماوراءالطبیعه» به بررسی تنازع تز (قضیه = برنهاد) و آنتی تز (تضاد = برابر نهاد) و پدیداری سن تز (برهم نهاد) که استاد از آنها به، خاست، واخاست، برخاست یاد می‌کند و تحقیق در اینکه آنتی‌تز همزاد همیشگی تاریخ است می‌پردازد.^{۲۸} در سایر بخشهای این اثر نیز اشاراتی به اندیشه فلسفه تاریخ اما در قالب خود نقدی شده است که جای تأمل اساسی دارد. استاد در همین کتاب نیز از سه ویژگی عمده نثر خویش یعنی جستجو برای کشف «حلقه مقوده» در پژوهش، جستجو در ذکر مشابهت‌های تاریخی که مرحوم زریاب خوبی از آن به «اشباه و نظایر تاریخ»^{۲۹} در نزد استاد باستانی پاریزی، یاد می‌کند و جزء تفکیک‌ناپذیر قلم و کلام ایشان یعنی طنز، که رگه‌هایی از آن همیشه در آثارشان نمایان است، عدول نکرده‌اند.

خود مشت و مالی، در مقدمه با طنزهایی تاریخی در مشت و مال حمامی‌ها آغاز می‌شود و با بیان نکات روش تحقیق در تاریخ و فلسفه علم تاریخ ادامه می‌یابد و در خاتمه با خطاب قرار دادن دانشجویان رشته تاریخ مبنی بر اینکه باید دید جهانی نسبت به

جغرافیا به عنوان «همزاد بزرگ تاریخ» از مهم ترین علمی است که دانستن مبانی آن برای محققان تاریخ ضروری است. بنابراین فصل هفتم «کتاب» که در بررسی روابط بین تاریخ و جغرافیا به اهمیت شناخت محیط های جغرافیایی و کاربرد نقشه های جغرافیایی اشاره می کند، در عین حال روابط تاریخ و جغرافیا را براساس ماهیت شناسی این دو علم و تأثیر سیر تاریخ از محیط جغرافیایی که ممکن است به سوی یک دترمینیسم پیش رود، مورد تحلیل قرار می دهد

داشته اند، از آن جمله، ر.ک. کتاب ماه تاریخ و جغرافیا (س: چهارم، ش: هشتم و نهم، خرداد و تیر ۱۳۸۰، مسلسل ۴۴-۴۵)، ص: ۸؛ سلجوقیان و غز در کرمان، میرزا محمد ابراهیم حبیبی، تصحیح محمد ابراهیم باستانی پاریزی، تهران، طهوری، ۱۳۴۳، مقدمه، ص ۹۱.

۱۷. خود مشمت و مالی، پیشین، ص ۶۹.
۱۸. باستانی پاریزی، محمدابراهیم: گنجعلیخان، تهران، اساطیر، چاپ دوم، ۱۳۶۲، ص ۱۰.

همان نویسنده، نون جو و دوغ گو، ۱۳۶۲، ص ۱۵.
۱۹. خود مشمت و مالی، پیشین، ص ۱۰۱.
۲۰. از آن جمله، یعقوب لیث، گنجعلیخان، شاه منصور و...، ص ۲۱.

۲۱. خود مشمت و مالی، پیشین، ص ۱۴۳.
۲۲. ر.ک. مقاله «چرا تاریخ باید خواند» باستانی پاریزی، محمدابراهیم: نای هفت بند، تهران، عطایی، چاپ دوم، ۱۳۵۳، صص: ۲۴۴-۲۲۷ و مقدمه آسیای هفت سنگ، همان نویسنده، نگاه، ۱۳۵۵.

۲۳. سخنرانی مرحوم دکتر عباس زریاب خوبی، در هشتمین کنگره تحقیقات ایرانی، ۱۳۵۶، مقدمه خاتون هفت قلعه، محمدابراهیم باستانی پاریزی، روزبهان، چاپ ششم، ۱۳۸۰.

۲۴. همان، مقدمه.
۲۵. همان، مقدمه.
۲۶. هوبرت ال. دریفوس پل راینو: میشل فوکو فراسوی ساختارگرایی و هرمنوتیک، ترجمه حسین بشریه، تهران، نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۷۹، ص ۲۲۲.

۲۷. کوچه هفت پیچ، پیشین، ص ۸.
۲۸. همان، ص ۱۰.
۲۹. نای هفت بند، پیشین، ص ۲۴۰.
۳۰. کوچه هفت پیچ، پیشین، ص ۶.
۳۱. خود مشمت و مالی، پیشین، ص ۱۰۱.
۳۲. همان، ص ۱۱۶.
۳۳. همان، ص ۱۱۹.
۳۴. همان، ص ۱۸۱.

۳۵. سخنرانی مرحوم دکتر زریاب خوبی، همان، مقدمه.
۳۶. خود مشمت و مالی، پیشین، ص ۳۵۲.

تاریخ داشته باشند و فقط به مطالعات کتابخانه ای اکتفا نکنند، به استفاده از ابزارآلات تکنیکی و بهره گرفتن از آنها در علمی تر کردن تاریخ نگاری می پردازد و چنین بیان می کند که: «اگر همت صاحب حبیب السیر، یا منهای سراج را نداریم که به سفر هند برویم، یا در جنگ شرکت کنیم و کشته شویم و اگر مثل البرماله نیستیم که در میدان جنگ جان خود را ببازیم، باری، برای دیدن دیدنیهای عالم - که اساس تاریخ هستند - می توان قدمی برداشت.»^{۶۶}

بنابراین، خود مشمت و مالی اگرچه به منظور پژوهشی مستقل در زمینه روش تحقیق در تاریخ تألیف شده و مقصود مؤلف نقد خویشتن بوده است، اما برای روشمند ساختن پژوهشهای تاریخی به ویژه برای دانشجویان این رشته مفید و قابل اعتنا است.

پی نوشت ها:

۱. باستانی پاریزی، محمد ابراهیم: ازدهای هفت سر، تهران، صفی علیشاه، چاپ اول، ۱۳۵۲، صص ۴۹۶-۳۱۳.
۲. باستانی پاریزی، محمدابراهیم: خود مشمت و مالی، نشر نامک، چاپ اول، ۱۳۷۸، ص ۲۰.
۳. همان، ص ۳۶۷.
۴. همان، ص ۲۰.
۵. همان، ص ۲۲.
۶. همان، ص ۵۰.
۷. همان، ص ۲۰۲.
۸. ئی.اچ. کار: تاریخ چیست؟ ترجمه حسن کامشاد، تهران، خوارزمی، چاپ پنجم، ۱۳۷۸، ص ۵۰.
۹. خود مشمت و مالی، پیشین، ص ۶۲.
۱۰. همان، ص ۴۷.
۱۱. ئی.اچ. کار، پیشین، ص ۳۶.
۱۲. همان، ص ۳۷.
۱۳. خود مشمت و مالی، پیشین، ص ۶۲.
۱۴. ئی.اچ. کار، پیشین، ص ۵۹.
۱۵. خود مشمت و مالی، پیشین، ص ۵۰.
۱۶. همان، ص ۶۸، استاد باستانی پاریزی در آثار مختلفی اهمیت توجه به تواریخ محلی و دلیل توجه به تاریخ کرمان را بیان